

Přirozené třídy hlásek: shrnutí

=> přirozená třída = hlásky sdílející část své struktury

=> struktura hlásek = fonologické rysy a jejich uspořádání

=> hlásky tvořící přirozenou třídu mají podobné fonologické chování

=> fonologické chování = distribuce v řetězcích, aktivita ve fonologických procesech

Fonologické procesy: diachronie

=> změny zvukové struktury slov

=> procesy můžeme snadno identifikovat v diachronní perspektivě

např. staročeské přehlásky vokálů: u → y → i

13. st.		poč. 14. st.		pol. 14.st.	kontext změny:
ješ[u]tný	→	ješ[y]tný	→	ješ[i]tný	/ {3 j}__
Jež[u:]š	→	Jež[y:]š	→	Jež[i:]š	=
j[u]	→	j[y]	→	j[i]	/ C _{[coronal][high]} __

u → y → ɪ / C_{[coronal][high]}—

[ʃu]

C

V

→

[ʃy]

C

V

→

[ʃɪ]

C

V

PLACE

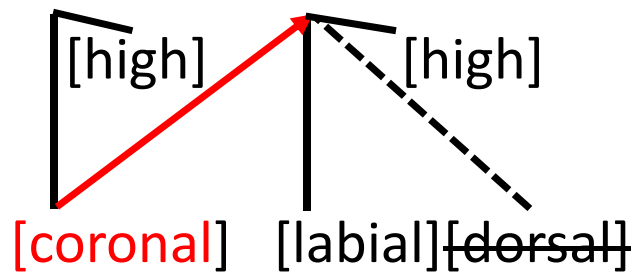
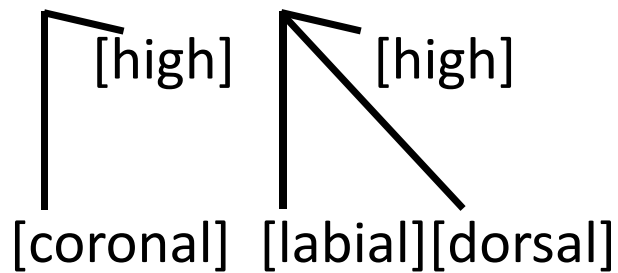
PLACE

PLACE

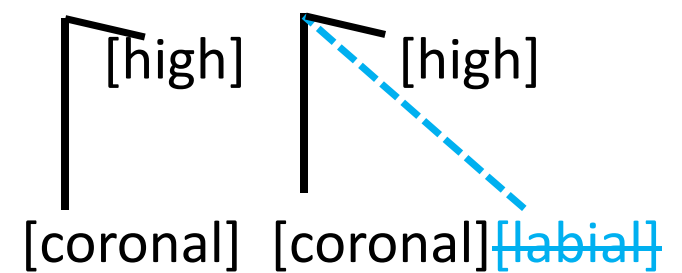
PLACE

PLACE

PLACE

asimilace V s
předcházejícím C

delabializace V

Fonologické procesy: synchronie

=> projevují se jako **hláskové alternace**, tj. střídání hlásek v jednom kořeni/afixu

kořen/afix s významem ‚X‘

[ABCD] [ABCE]

alternace [D~E]

[D~E] = výsledek fonologického procesu

3 logicky možné analýzy:

D → E   E → D   α → D/E

D   E   α   základní forma

E   D   D/E   odvozená forma

Čeština: $T_{\text{znělý}} \sim T_{\text{neznělý}}$

$T_{\text{znělý}} / \_V$ (nominativ)

do[b]-y, ry[b]-y, ba[b]-y, ...

slo[v]-a, so[v]-y, žlu[v]-y, ...

kó[d]-y, ra[d]-y, du[d]-y, ...

$T_{\text{neznělý}} / \_ \#$ (genitiv)

do[p], ry[p], ba[p], ...

slo[f], so[f], žlu[f], ...

kó[t], ra[t], du[t], ...

- => systematické alternace: 1. zasahují přirozenou třídu (obstruenty)
2. mají jasně definovaný kontext

Výsledek fonologického procesu

$T_{\text{znělý}} \rightarrow T_{\text{neznělý}}$

ry[b]

ry[p]

1. ztráta znělosti

(tzv. final devoicing)

$T_{\text{neznělý}} \rightarrow T_{\text{znělý}}$

ry[p]

ry[b]

2. nabytí znělosti

základní forma

odvozená forma

proces

Analýza 2: nabytí znělosti ($T_{\text{neznělý}} \rightarrow T_{\text{znělý}}$)

základní formy

odvozené formy

pravidlo

do[p], ry[p], ba[p]

do[b]-a, ry[b]-ou, ba[b]-y

$p \rightarrow b / \_V$

slo[f], so[f], žlu[f]

slo[v]-a, so[v]-y, žlu[v]-ě

$f \rightarrow v / \_V$

kó[t], ra[t], du[t]

kó[d]-y, ra[d]-ám, du[d]-y

$t \rightarrow d / \_V$

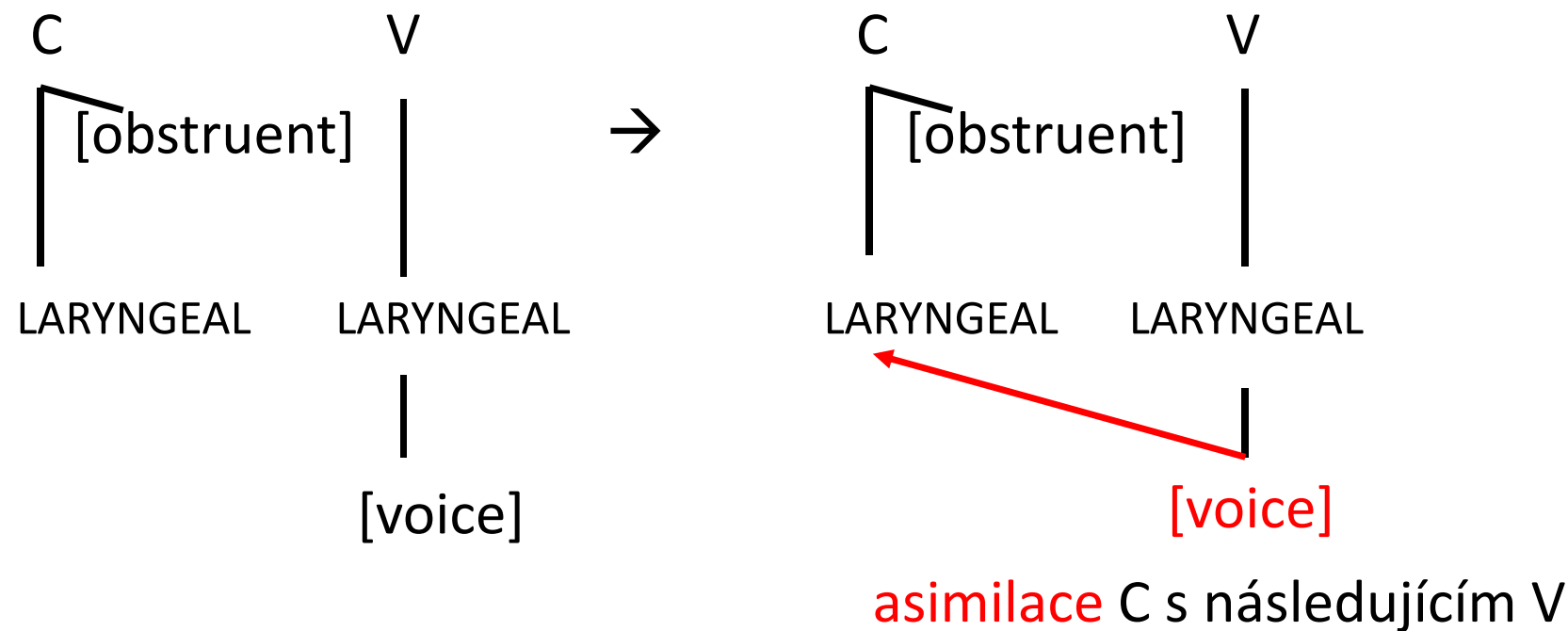
vá[s], aví[s], kau[s]

vá[z]-y, aví[z]-o, kau[z]-a

$s \rightarrow z / \_V$

Nabytí znělosti jako fonologický proces

$T_{\text{neznělý}} \rightarrow T_{\text{znělý}} / \_V$ = fonologicky smysluplný proces: V jsou znělé hlásky

Analýza 2: nesprávná predikce

Pokud by gramatika češtiny obsahovala pravidlo $T_{\text{neznělý}} \rightarrow T_{\text{znělý}} / \_V$,
pak by v češtině neměla existovat slova obsahující řetězec $*T_{\text{neznělý}}V$

Realita: slova obsahující $T_{\text{neznělý}}V$ jsou v češtině běžná

sloupy	sofa	knoty	psí	prší	oko	ucho
půjde	fičet	tehdy	soupeř	šek	káva	chápat
kopat	foukat	kutat	síla	košile	kytka	chyba

Analýza 1: ztráta znělosti ($T_{\text{znělý}} \rightarrow T_{\text{neznělý}}$)

základní formy

odvozené formy

pravidlo

do[b]-a, ry[b]-ou, ba[b]-y

do[p], ry[p], ba[p]

$b \rightarrow p / \_ \#$

slo[v]-a, so[v]-y, žlu[v]-ě

slo[f], so[f], žlu[f]

$v \rightarrow f / \_ \#$

kó[d]-y, ra[d]-ám, du[d]-y

kó[t], ra[t], du[t]

$d \rightarrow t / \_ \#$

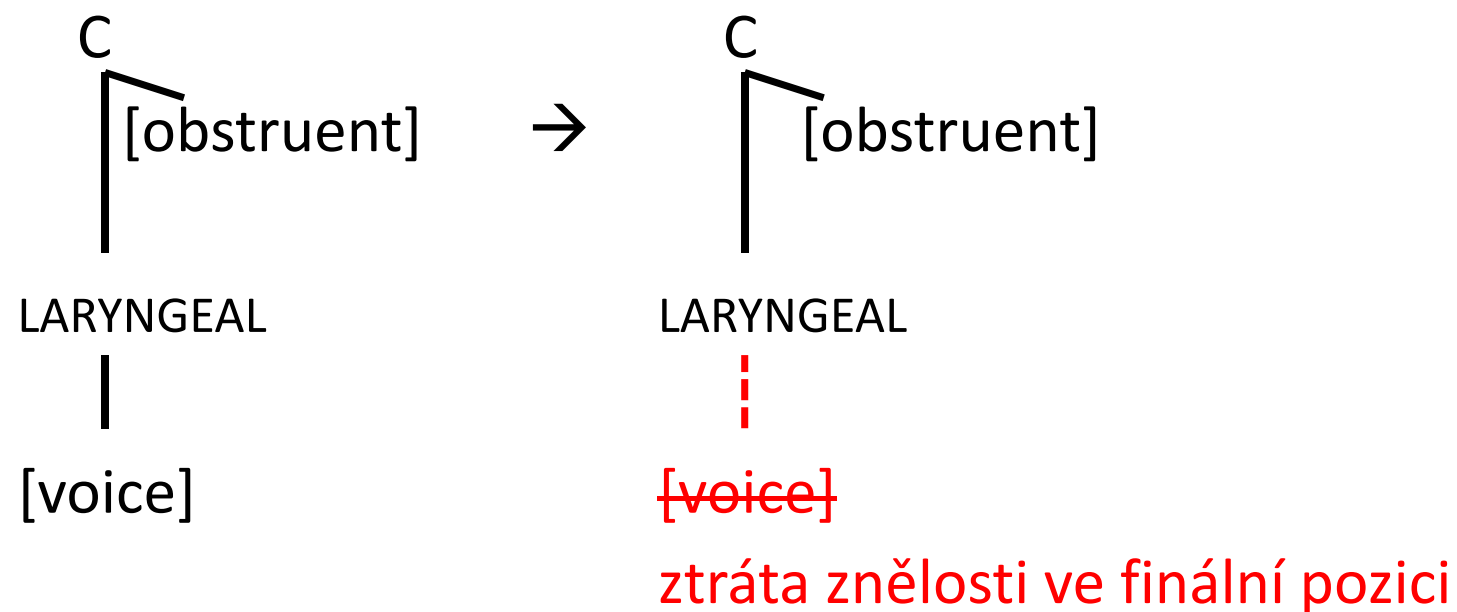
vá[z]-y, aví[z]-o, kau[z]-a

vá[s], aví[s], kau[s]

$z \rightarrow s / \_ \#$

Ztráta znělosti jako fonologický proces

$T_{\text{znělý}} \rightarrow T_{\text{neznělý}} / \_ \#$

Analýza 1: správná predikce

Pokud by gramatika češtiny obsahovala pravidlo $T_{\text{znělý}} \rightarrow T_{\text{neznělý}} / \_ \#$,
pak by v češtině neměla existovat slova končící na $*T_{\text{znělý}} \#$

Realita: slova končící na znělý obstruent v češtině skutečně neexistují

Fonologická pravidla

Generativní gramatika: fonologické procesy jsou vyjádřeny pomocí (transformačních) pravidel

základní forma   /ABC/

odvozená forma   [AXC]

pravidlo $B \rightarrow X / A\_C$

Základní typy fonologických procesů

1. změna struktury hlásky

ABC → AXC

podtypy: spouštěč změny (*trigger*):
asimilace   kvalita okolních segmentů
disimilace
lenice   pozice ve slabičné struktuře

2. změna lineárního řetězce

podtypy:
epenteze   AC → ABC
elize   ABC → AC
metateze   ABC → ACB